

PRENOVA TRENTARSKEGA MUZEJA

(prva faza)

(Ob obnovi stavbe nekdanjega trentarskega muzeja in oblikovanju informativnega centra Triglavskega narodnega parka na Logu v Trenti)

INGA MIKLAVČIČ-BREZIGAR

Povzetek

Članek opisuje potek prve faze postavitve prenovljene stalne zbirke Trentarskega muzeja v sklopu gradnje Informativnega centra Triglavskega narodnega parka na Logu v Trenti. Etnološka zbirka je zasnovana kot kronološka prezentacija razvoja načina življenja v dolini Trente ter kot poskus predstavitve medsebojnega vplivanja človeka in narave in s tem pogojenih sprememb v prostoru na mikro-primeru neke doline. V zeleno divjino Trente je namreč nekoč prišel človek, jo preobljudio z ljudmi in živino, s svojim delovanjem vplival na spreminjanje naravnega okolja, kar je posledično vplivalo tudi na demografske spremembe - zdaj pa se z zaščitnimi zakoni poskuša vzpostaviti ponovno ravnovesje med človekom in naravo. V sklopu postavitve je bila v tej fazi izvedena groba razdelitev prostora, postavitve ambienta "trentarske hiše" s črno kuhinjo in izbo ter postavitve ambienta pastirskega stanu na ovčji planini v podobi, kot se je izoblikovala ob koncu 19. stoletja in se v sledovih ohranila v današnji čas. Pri sami izvedbi smo sledili konceptu rekonstrukcije ambientov tako, da bi obiskovalec lahko tudi preko vizualno - čutne zaznave zaslutil čas, ki ga tu nameravamo prezentirati.

Abstract

The article describes the first phase of setting up the renovated permanent exhibition of Trenta museum at Log in Trenta in the complex of the Informative center of Triglav national park. The ethnological collection is projected as the chronological presentation of the changing life style in the valley of Trenta. It also attempts to present the mutual influence between the man and the nature and thus conditioned changes of environment. After the man's arrival in the green valley, Trenta soon became overinhabited. People and the live stock had a changing effect upon the nature, and successively also the demographical situation changed. The renewed equilibrium between the man and the nature is now attempted to be established by the means of the protective law. There has been by now made the rough division of the space, the arrangement of the "Trenta house" ambient with a black kitchen and a chamber, the ambient of shepherd's logging and fold on the "sheep's mountain"! as it was by the end of the 19th century and has been sporadically preserved up till now. Accomplishing our plan we have followed the concept of the ambient reconstruction in order to convey to the visitor the visual and sensual perception of the time's atmosphere.

Dolina Trente je z naravno slikovitostjo in zanimivo kulturno dediščino vzbujala pozornost tako turistov kot raziskovalcev naravnih in kulturnih posebnosti že v 19. stoletju, zanimanje za to svojevrstno alpsko dolino ob izviru Soče pa se je nadaljevalo do današnjih dni. Posrečen splet tega zanimanja, razmaha zbiranja

predmetov kulturne dediščine na Tolminskem po drugi svetovni vojni ter dejstva, da so na Logu v Trenti ostale opuščene ogromne stavbe medvojne italijanske vojašnice, je privedel do tega, da je Trenta dobila muzej že leta 1953. Postavili in odprli so ga ob odkritju spomenika velikemu ljubitelju te doline, alpinistu in pisatelju Juliusu Kugyju. Leta 1965 je skrbništvo nad njim prevzel Goriški muzej. Kasneje je bila zbirka dopolnjena z razstavo Naška Križnarja Ovčje planine iz leta 1973.

Teh nekaj uvodnih podatkov je potrebnih zato, da lahko umestimo Trentarski muzej v časovni, prostorski in vzročni okvir, ki naj nam pomaga razumeti, zakaj je prav ta, in ne mogoče katerakoli druga alpska dolina dobila takšen, za dolino pravzaprav predimenzioniran muzej. Poleg muzeja narave - alpskega botaničnega vrta Juliana, ki ga je leta 1926 postavil drugi ljubitelj Trente in Kugyjev prijatelj, tržaški inženir in gozdni posestnik Albert Bois de Chesne, je bil Trentarski muzej dolga leta takorekoč najpomembnejša turistična zanimivost Trente. Poleg muzeja pa tudi njegov dolgoletni oskrbnik in vodnik po zbirki Mirko Zorč. Turisti so se k obema radi vračali.

Muzej je ohranil nespremenjeno podobo (le z manjšimi, kozmetičnimi popravki in dopolnitvijo z angleškimi podnapisi) do devetdesetih let. Stavba nekdanje kasarne, nespremenjena od časa postavitve, je v tem času polagoma propadala. Kljub popravilu strehe (ravna, mediteranska streha je bila popolnoma neustrezna za trentarske podnebne razmere) je v razstavne prostore zamakalo, muzejski delavci pa smo iskali improvizirane rešitve problemov ... Nemogoče je bilo razmišljati o večjih posegih, saj smo se zavedali finančnega zalogaja, ki bi ga kakršnokoli obnovitveno delo zahtevalo. Vendar smo se zavedali tudi, da postaja agonija trentarskega muzeja neznosna in da je obnova nujna, če naj v Trenti ohranimo muzej tudi bodočim rodovom.

Ob počasnem propadanju Trentarskega muzeja pa smo muzejski delavci, ki smo iz Nove Gorice občasno prihajali v Trento, lahko opazovali še neko drugo propadanje - počasno propadanje doline, ki je bila iz leta v leto bolj prazna, stalne prebivalce so zamenjevali "vikendaši", počitniške sindikalne domove so v sedemdesetih letih začeli zapirati, opustela je planinska koča Zlatorog, čez nekaj časa še "hotel" Orel na Logu nasproti muzeja. Poletni obiski turistov v dolino Trente so bili le "ogledovanje", ki se stalnih prebivalcev ni dotaknilo. V osemdesetih letih se je življenje na tem koščku sveta takorekoč ustavilo v napetem trenutku pričakovanja - kako in kdaj in ali se bo lahko dolina rešila demografskega zloma in brezupa, ki je dihal iz občutja ljudi. Tradicionalni vzorec načina življenja stalnih prebivalcev Trente, razpet v okvir reje drobnice - ovčje in kozjereje (s prostorskim in letnim ciklusom "dolina-prestaja-planina") ter redne zaposlitve (bodisi v rudniku svinca v Rajblju, pri gozdni, v tovarni ali drugod) se je po drugi svetovni vojni počasi rušil. Po zakonski prepovedi reje koz leta 1952 se je močno zmanjšalo tudi število ovac. Moški so se v petdesetih in šestdesetih letih pospešeno zaposlovali v industrijskih centrih izven doline. Trentarji so opustili prestaje - nižinske pašnike z bajtico, kjer so pasli drobnico pred odhodom v planino in kamor se je ob začetku poletja pogosto preselila trentarska družina. Tu so ob bajtici gojili trentarske "čompe"-

krompir ter opravljali košnjo in "vrharjenje", ko so kosili ali želi travo v strmih gorskih senožetih, v za današnje pojme skorajda nemogočih razmerah. Počasi so opustele planine in od petih ovčjih planin v Trenti med obema vojnama je do letošnjega leta ostala le planina Duplje, kjer se je v sezoni leta 1993 paslo okrog 200 ovac. Obstoje planine Duplje ob Krnskem jezeru pa je v bodoče vprašljiv, ne le zaradi samega števila ovac, pač pa tudi zato, ker ni več mož, ki bi bili zmožni opravljati težko delo na planini ali bili pripravljeni sploh ostati takorekoč celo poletje na planini. Upad ovčjereje je tesno povezan z odlivom ljudi iz doline. Kako hud je bil v letih po drugi svetovni vojni ta odliv nam lahko ilustrira podatek, da je v zaselku Zapouden, kjer danes ni niti enega stalnega prebivalca več, še po drugi svetovni vojni in v petdesetih letih delovala šola. V Trenti sta tako delovali dve šoli poleg šole v Soči, v osemdesetih letih pa šole v dolini ni več, v vsej Trenti pa je le še okrog 10 otrok, ki se vsakodnevno vozijo v šolo v Bovec. Še hujše izseljevanje predvsem mladih ljudi (oz. mladih družin) iz doline se je do neke mere ustavilo ob odprtju obrata Iskre v Soči, kjer je zaposlenih okoli 30 domačinov. Počasen preobrat, ki ga lahko opazujemo od konca osemdesetih let dalje, pa obeta tudi usmeritev vedno večjega števila stalnih prebivalcev v turizem (oddajanje sob, odpiranje prostorov za "kamping" - šotorjenje, večja gostinska ponudba).

Odločitev vodstva Triglavskega narodnega parka o postavitvi Informativnega centra Triglavskega narodnega parka v Trento, do katere je prišlo leta 1989, je bila zato dolgoročnega pomena. Namen te odločitve namreč ni meril le na obnovitev stavbe Trentarskega muzeja za potrebe Informativnega centra, pač pa naj bi z vzpostavitvijo Centra in spremljevalnih dejavnosti, ki bi Center oživljale, vzpostavili ponovne možnosti za vsestranski razvoj doline. Center torej kot ponovna referenčna točka turistične ponudbe doline in iniciator revitalizacije doline. Pri tem pa ne gre le za ohranjevanje stalnih prebivalcev v dolini s ponudbo delovnih mest v turistični dejavnosti (ob samem centru in drugih naravnih in kulturnih možnostih, ki jih dolina lahko vključuje v turistično ponudbo) pač pa tudi za ohranjevanje kulturne krajine, kolikor je v Trenti še ohranjena. V sklop načrtovanja bodočnosti doline lahko uvrstimo tudi naslednji premislek: če namreč v dolini ne bo zadostnega števila prebivalcev in konec koncev zadostnega števila drobnice, ki zahteva tudi zadostno količino obdelovalnih, pašnih in senožetnih površin, se lahko dolina iz sedanje razmeroma kultivirane krajine ponovno zarase v divjino. Zaraščanje, ob površnem obisku doline pravzaprav nevidno, je namreč izredno hud in nezadržen proces, ki ga lahko zaustavi le človek.

Ohranjanje ravnovesja med kulturno in naravno krajino kot splošno načelo odnosa človek-narava in kot konkreten primer je torej rdeča nit celotne vsebine Informativnega centra Triglavskega narodnega parka, ki naj bi ob predstavitveni imel tudi vzgojno funkcijo. Stalna zbirka Trentarskega muzeja, ki jo pripravlja Goriški muzej in ji je namenjena mansarda Informativnega centra v prenovljeni nekdanji stavbi Trentarskega muzeja, se prostorsko in vsebinsko smiselno vključuje v celovito shemo Centra. V sami stavbi bo v pritličju javni program in projekcijsko-konferenčna dvorana, v nadstropju predstavitev območja Triglavskega parka kot celote s poudarkom na naravnih značilnostih in v mansardi primer Trente kot

konkreten primer razvoja neke doline in dolgoročnega vpliva človekove naselitve na naravno ravnovesje v določenem kraju. Vsebinsko se bo zbirka Trentarskega muzeja prilagajala konceptu Informativnega centra v poudarku na univerzalnem sporočilu naravnih parkov sploh: nekoč je bil človek dovolj šibak, da se je ravnovesje v naravi vzpostavljalo samo po sebi; danes je človeštvo dovolj močno, da lahko uniči naravo; zato je potrebno to ravnovesje zavestno iskati in vzpostavljati. Načini iskanja in vzpostavljanja so različni - splošni ekološki zaščitni zakoni, naravni parki kot posebna zaščitena območja, spodbujanje posebnih oblik gospodarstva (v primeru Trente npr. ovčjereje), uvajanje mehkega turizma. Poudarek pri tem je na zavestni odgovornosti posameznika in splošne družbeno-politične skupnosti. Naravni parki ravnovesje vzpostavljajo na širšem območnem nivoju "divjina - kulturna krajina - mesta", na mikronivoju pa mora takorekoč vsaka dolina ali vsak kraj iskati svoj način, iz katerega v končni posledici izhaja tudi identiteta kraja. Zbirka Trentarskega muzeja v mansardi Informativnega centra, ki jo zdaj postavljamo, nima torej le prezentacijskega namena razstave predmetov kulturne dediščine Trente ali raziskovalnega namena razkrivanja posameznih strukturnih oblik načina življenja, pač pa tudi vzgojno-pedagoški namen s katerim se poskuša vključevati v današnji družbeno-politični trenutek. Koliko nam bo to uspelo, pa je seveda še vprašanje.

Trentarska domačija v Zapodnu v Trenti (foto: S. Mihelič)

Prezentacijska komponenta same zbirke je jasna: odločili smo se, da bomo prikazali razvoj naselitve v dolini Trente, osnovne oblike gospodarskih dejavnosti, rekonstrukcijo bivalnih prostorov v hiši in na planini, rekonstrukcijo (s pomočjo lutk) življenja Trentarjev v času tradicionalne kulture 19. stoletja. Sem sodi tudi raziskava in prikaz posebne strukture življenja Trentarjev, povezane s celoletnim ciklusom ovčarskega leta, na katero je posebej opozoril recenzent scenarija stalne zbirke Naško Križnar in je bila kot njegov avtorski prispevek vključena v scenarij. Vzgojna komponenta pa je zasnovana kot sporočilna vrednost zbirke, ki se ji sama zbirka do neke mere prilagaja: npr. pri rekonstrukciji bivalnih prostorov, izpeljanih v prvi fazi postavitve smo želeli poleg prikaza originalnih ali rekonstruiranih elementov trentarske hiše in stanu na planini, obiskovalcu vzbuditi **občutek**, da je prestavljen v čas in prostor Trente 19. stoletja - to je tradicionalne kulture, ki je oblikovala identiteto Trente in se je v ostankih ohranila do današnjih dni. Ob rekonstrukciji notranjščine stanu pa je bilo potrebno zaradi prostorske stiske prezentacijo podrediti zahtevi po dodatnem, zaključnem prostoru, kjer bo kot zaključek zbirke prostor za oddih in sporočilo: preteklost je za nami, prihodnost pa je odvisna od nas - vsakega posebej. Seveda pa je prav vzgojna komponenta scenarija, ki vsebuje sporočilo o nujnosti zavedanja človekovega vpliva na naravo in njegove odgovornosti do okolja v katerem živi, najtežji del postavitve zbirke, ki zahteva maksimalno razumevanje med avtorjem scenarija, oblikovalcem in postavljalci razstave. Zdaj ob še nedokončani prvi fazi postavitve zbirke lahko le upamo, da bomo načrtovane želje lahko dovolj jasno izrazili.

SCENARIJ IN OBLIKOVANJE STALNE ZBIRKE

Scenarij same postavitve je v zasnovi kronološko zasnovan. Kronološka zasnova se mi namreč kaže, po naključnih pogovorih z obiskovalci muzeja, kot način predstavljanja, ki je obiskovalcu pravzaprav najbližje. Pri oblikovanju scenarija smo z oblikovalcem arh. Fedjo Klavora in sodelavci pri projektu ter recenzenti opravili številne pogovore in sam vsebinski scenarij in oblikovni izgled zbirke poskušali čim natančneje domisliti, k pogovorom pa smo pritegnili tudi domačine, da bi jih čimprej vključili v projekt muzejske postavitve in s tem v projekt Informativenga centra Triglavskega narodnega parka.

Light - motiv scenarija

Kulturno-zgodovinski in etnološki del naj bi bil predstavljen kot celota (v povezavi posameznih slik) z naslednjo vsebino - "light-motivom":

- v zeleno divjino Trente je prišel človek, naselil dolino, jo preobljubil in s svojim delovanjem skoraj devastiral, zdaj pa se preko zaščitnih zakonov poskuša vzpostaviti ponovno ravnovesje med človekom in naravo.

Vsebina in vizualna postavitvev

I.

V naravo triglavskega sveta se vključi človek : namen je prikazati vključenost tega delčka naše domovine v srednjeevropski prostor. Geografski prikaz s stilizirano

geografsko karto in zgodovinski prikaz z vsebino karte ter opisi: Bovško, kot del Tolminske, je bilo naseljeno že v prazgodovini. O trajnejši naselitvi Tolminske pa lahko govorimo od mlajše ali srednje bronaste dobe dalje. Ne vemo ali je že v teh časih stopila človeška noga tudi v dolino zgornje Soče in v Trento. Vendar je Bovško od tega časa gotovo stalno naseljeno, osnovo existenci človeka v teh krajih pa bolj kot karkoli drugega daje reja drobnice - ovac in koz. V iskanju življenjskega prostora zase in za svojo živino pa je človek počasi prodiral v okolico in zavzemal divjino.

Muzejsko- vizualna predstavitev:

- avdio kulisa in uvodni tekst v predprostoru ob uvodni fotografiji Trente
- kartografsko prikazan srednjeevropski prostor in ponazoritev naselitve človeka na Tolminskem in Bovškem
- prikaz arheološkega materiala z Bovškega (risbe)
- ponazoritev Trente kot divjine (drevesna debla, temne sence...)
- fotokopije arhivskega gradiva o naselitvi Bovškega v 12. stoletju in prikaz možnosti, da so Trento prvi odkrili pastirji ob iskanju paše (z risbami)

II.

Le domnevamo lahko, da je bila Trenta znana bovškim pastirjem že v tem času. Gotovo pa je, da so se do 14. stoletja razvile v dolini zgornje Soče planine. Leta 1328 je namreč prvič omenjena planina Trebišna v Trenti, kot lastnina oglejskega patriarha. Vendar je bila vas Soča verjetno v tem času zadnji stalno naseljeni kraj ob toku reke Soče, kar lahko potrjuje ime vasi, saj so se po reki navadno imenovala skrajne vasi, bodisi najvišje ali najnižje ob reki.

Kot ne vemo, kdo in kdaj je prvi odkril dolino Trente, ne vemo, kdo je prvi odkril železovo rudo v Trenti. Mogoče pastirji ali lovci. Rude je bilo očitno dovolj, da so v dolino prišli prvi stalni prebivalci - rudarji, nabrani od vseh vetrov, ljudje, dovolj trdi, da so zmogli preživeti v kakršnihkoli razmerah, po nekaterih domnevah vojaški begunci in pobegli kaznjenci.

Rudarstvo je torej omogočilo existenco človeka v dolini. Kot vedno je torej človek lahko obstal le z izkoriščanjem naravnega bogastva. Tedaj ga je bilo še dovolj.

Muzejsko- vizualna predstavitev:

- ob rekonstrukciji oglarske kope ponazoriti koliko lesa je potrebno za določeno količino železa - na primeru trentarskega železnega zvona, ki naj bi, po izročilu, klical rudarje na delo, (ev. rekonstrukcija fužine - plavža)
 - v ozadju posnetki gozda, teksti in arhivsko gradivo,
 - ob oglarski kopi (ali plavžu) avdio kulisa :
1. pripoved o začetkih naselitve Trente
 2. pripoved Trentarja o žganju kope
 3. pripoved o porabi lesa za izdelavo železa (strokovna razlaga s poudarjeno ekološko noto).

(Po kasnejših pogovorih z arhitekti smo pustili vprašanje prikaza oglarske kope

nedorečeno, zaradi pomanjkanja prostora. Radi bi namreč prikazali rekonstrukcijo plavža v Trenti po arhivskem gradivu - skici trentarskega plavža in z avtentičnim materialom iz Trente).

III.

Železarstvo je determiniralo življenje v Trenti dobrih 200 let. V tem času so nastali pogoji za kasnejšo stalno naselitev. V začetku 18. stoletja je tedanji lastnik rudikov, grof. Attems poskušal povečati proizvodnjo železa. Da bi lahko nadzoroval delavce se je tudi sam naselil v Trenti, v glavni rudarski hiši, na mestu današnjega župnišča, dal je zgraditi vozno pot od Trente do Bovca in kapelico ali cerkvico Matere Božje Lavretanske. Na tem območju je bil center železarskih obratov, župnišče in bivališče rudarjev. S tem so bili vzpostavljeni osnovni pogoji, ki so kolonizacijskemu naselju omogočili razvoj v stalno naselje:

1. materialna eksistenca (rudarstvo in ovčjereja)
2. komunikacija (poti)
3. duhovno-socialna komponenta (cerkev)

Ljudje so v Trento prihajali od vsepovsod - mogoče celo iz italijanskega Trenta, po katerem naj bi Trenta dobila ime. Po ljudskem izročilu naj bi prišla družina Tožbar s Krasa, Kverhi iz Bohinja, Pretnarji iz Kranjske gore, Vertelji iz Koroškega ali Tirolskega, Berginci iz Breginja ...

Rudarji in drugi delavci so si postavljali svoje koče največ v Zapodnu, blizu izvira Soče in ob fužinah.

Rudnik je dokončno prenehal delovati leta 1778. Rudarji so se večinoma izselili, ostali pa so stalni prebivalci, osnova eksistence je postala ovčjereja ter tudi gozdarstvo.

Muzejsko - vizualna predstavitev:

- maketa doline Trente s prikazom, kje vse so bili rudniški jaški in od kje so Trentarji nosili rudo v obdelavo v fužine nasproti cerkvice,
- rekonstrukcija rudniških naprav v tedanjem času
- arhivski material poselitve Trente,
- ljudsko izročilo o izvoru priimkov v Trenti

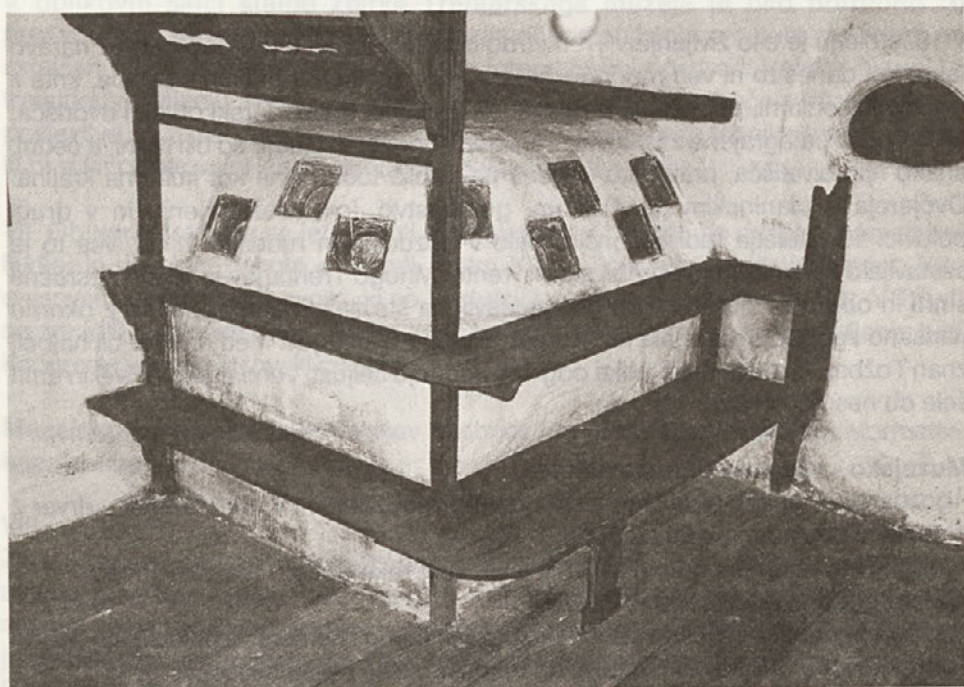
Če naj Trenta ostane demografsko in kulturno živa je potrebno enake pogoje zagotoviti tudi danes, seveda na višji stopnji standarda: 1. materialna eksistenca - dejavnosti, ki omogočajo obstanek kritične mase prebivalstva v demografsko ogroženem kraju in lahko vzdržujejo tudi še ohranjeno kulturno krajino; 2. komunikacije - ustrezna cestna in telefonska infrastruktura; 3. duhovno-socialna komponenta - možnosti srečevanja in medsebojne komunikacije v cerkvi, šoli, gostilni ali trgovini ter kulturne dejavnosti.

IV.

Ovčjereja v Trenti je temeljila na planinskem pašništvu. Večanje števila ljudi v Trenti je zahtevalo vedno več drobnice, le-ta pa vedno več pašnikov in senožeti. V Trenti se tako razvijejo številne planine in gorske senožeti, kjer so kosili oz. želi travo, da so lahko preredili številno drobnico. Vsak pastir je imel s sabo sekirico s katero je stalno čistil in krčil pašnike in senožeti. Gozd je izginjal, Trenta pa je postajala

čedalje bolj skalnata pokrajina, v dolini pa je bila obdelana vsaka ped rodovitne zemlje.

Življenje pastirjev na visokogorskih pašnikih je bilo izredno asketsko. Ena izmed najstarejših oblik hrama je dvocelični prostor, predeljen s "stenico", ki loči sirarnico in "mužo", prostor za molžo. Ognjiščni zid je suhi zid, zgrajen iz masivnih, neobdelanih kamnov in naslonjen na steno, ostale stene so lesene iz grobo obdelanega lesa, lesena je konstrukcija ostrejša in strop nad "mužo", kjer je "jahčer", z lesom obit prostor s pogradi za pastirje, dostop na jahčer je po improvizirani lestvi. Tla v

Rekonstrukcija peči v izbi v trentarski muzejski zbirki (foto: S. Mihelič)

sirarnici so iz zbite zemlje. V steni je majhno okno. Nad sirarnico ni stropa, med sirarnico in "mužo" pa lesena "stenica" nadomešča mizo - na njej namreč jedo pastirji stoje iz skupne skledе, vsak s svojo leseno žlico. V sirarnici je bakren kotel na kolovratu nad ognjiščem. Oprema je lesena, večinoma improvizirana: lesene klopi, "mužniki" - molzni stolčki, "ležaunce"...

Pred hramom so bile "salarje" - leseni žlebovi za sol.

Muzejsko - vizualna predstavitev:

- rekonstrukcija planinskega hrama s salarji, vso opremo in lutkami pasirjev, ovac
- katastrske karte planin iz 19. stoletja, barvni prikaz razmerja med nerodovitim svetom, gozdom in izkrčenim svetom, planinami in senožetmi, navedba števila

- drobnice, ki jo je bilo treba prerediti, fotografije črede s pastirjem,
- arhivsko gradivo in tekstualno prikazana ovčjereja v Trenti
- z avdiovizualno metodo predstaviti ovčjerejo - film N. Križnarja o sirjenju na planini Za skalo, posnetki življenja na planini danes, fotografije iz predvojnega obdobja
- pripoved Trentarja o življenju na planini nekoč in danes
- prikaz kozlovke z zvočno kuliso klicanja koz ter za prikaz košnje na visokogorskih pašnikih in spravila sena)

(Na predlog Naška Križnarja je bila kot njegov avtorski prispevek v scenarij vključena zamisel o prikazu ovčarskega leta in življenjskega cikla trentarskih "kozarjev" v krogu "dolina- prestaja-planina".)

V.

V 19. stoletju je bilo življenje v Trenti trdo in težko, a tudi lepo, povezano z naravo tako, kot danes to ni več mogoče. Hiše so bile večinoma pritlične, zidane, krite z lesenimi skodlami, pobeljene, prav tako pripadajoči gospodarski objekti dvorišča, njive in poti pa ograjene z značilnimi lesenimi ograjami. Ljudje so bili revni, a čedni, enako njih bivališča, prav tako urejena pa je bila tudi dolina kot kulturna krajina. Ovčjereja s planinskim pašništvom, gozdarstvo, lov, krošnjarjenje in v drugi polovici 19. stoletja tudi sezonsko delo v gozdovih in rudnikih tujine, vse to je sestavljalo način življenja prebivalcev Trente. Mnogo Trentarjev je umrlo nesrečne smrti in ob poteh po Trenti so bila postavljena številna znamenja, ki so z okorno narisano zgodbo opozarjala na nesrečne usode Trentarjev. Med njimi je bil najbolj znan Tožbar, ki mu je medvedka odgrizla spodnjo čeljust, vendar je preživel in umrl šele ob nesreči pri delu v gozdu.

Muzejsko - vizualna predstavitev:

- gozdarstvo: prikaz plavljenja lesa z drvni, zagozdenimi v reki, Trentar - drvar z drvarskim cepinom, posnetki Soče
 - zvočna kulisa: pripoved o plavljenju lesa, šum reke Soče, - Trentar - lovec
 - prikaz zgodbe o Tožbarju (z lutkami)
 - po poti ograjeni z značilno trentarsko ograjo, mimo znamenj, ki prikazujejo usodo Trentarjev, gre obiskovalec naprej do rekonstrukcije trentarske hiše.
- (ob straneh: fotografski material iz albuma Bois de Chesna, druge fotografije iz tega časa ter kot primerjava fotografije iz arhiva SEM)

VI.

V 19. stoletju se je dokončno izoblikovala razvita trentarska domačija. Stanovanjsko poslopje je večinoma dvocelična ali trocelična hiša, ki obsega črno kuhinjo, kjer je že dvignjeno ognjišče, izbo s pečjo in v primeru tricelične hiše še kamro. Trentarji so vso notranjo opremo doma izdelali sami, izba pa je bila predvsem pozimi središče družinskega življenja. Vsaka hiša je imela vse najpotrebnejše rokodelsko orodje za obdelavo lesa, Trentarji pa so poleg opreme doma, izdelovali tudi vso ostalo drobno opremo: lesene sklede, okrogle "bule", žlice, "kempače", "kuošpe"... Trentarke pa so predle, pletle in šivale volnena oblačila in copate - "žoke".

Muzejsko - vizualna predstavitev:

- rekonstrukcija trentarske domačije: kuhinja z ognjiščem in Trentarko, izba s pečjo in prikazom dejavnosti, ki so se v hiši odvijale: obdelava lesa, preja, otroci na peči, stari oče s pipo "čedro" pripoveduje trentarske pravljice,
- avdio kulisa: pravljice in pripovedi, zgodbe iz življenja Trentarjev, lovske zgodbe,
- avdiovizualna kulisa - striženje ovac, delo na njivi, izdelava posameznih izdelkov: cokle, kambe, "žoke", "bule"...
- ob straneh še dodatno gradivo: arhitekturna podoba doline in kulturna krajina kamor se vključujejo stare in prenovljene hiše, gospodarska poslopja, planine
- razvoj notranjščine hiše
- drugo etnološko gradivo

V oblikovni skici stalne zbirke Trentarskega muzeja je bilo potrebno tu predstavljene slike scenarija VII. do XI. zaradi pomanjkanja prostora reducirati na skrajšan prikaz z arhivskim gradivom in fotografskimi posnetki. Vendar bi tudi te trenutke v življenju Trente želeli prikazati. Če to ne bo mogoče v okviru stalne postavitve pa z priložnostnimi razstavami ali z avdiovizualno tehniko krajših oddaj, ki bi si jih obiskovalci lahko ogledali v projekcijski dvorani.

VII. Ob koncu stoletja se je v Trenti razvil turizem. V Trento so prihajali pomembni ljudje, ki so njene lepote odkrivali svetu: Kugy, Bois de Chesne, Klement Jug, opisovali so jo tudi duhovniki, ki so tu službovali: Abram, Gregorčič, Črv. V Trenti so zgradili planinske kočice, Trentarji pa zaslužili dodatek za skromno življenje tudi kot gorski vodniki in lovski čuvaji..

Muzejsko - vizualna predstavitev osebnosti je predvidena v galeriji Informativnega centra.

VIII.
Zaradi preobljudenosti in težkih pogojev preživetja se je izseljevanje ob koncu stoletja povečalo. Ljudje hodijo na delo kot gozdarji in rudarji v tujino. V začetku 20. stoletja so se začeli zaposlovati v rudniku svinca v Rablju. Izseljevanje iz doline se je nadaljevalo med obema vojnama pod Italijo ter po drugi svetovni vojni. Do začetka 20. stoletja je bila Trenta povezana s svetom samo s pešpotmi. Šele 1906 so zgradili cesto do Bovca, leta 1916 pa cesto čez Vršič, po kateri se je pripeljal avstroogrski prestolonaslednik Karel.

Muzejsko -vizualna predstavitev:

- prikaz izseljevanja Trentarjev, s kartografskim prikazom, pismi kot avdio kulisa pa tudi pripoved starejših Trentarjev o izseljevanju in pripovedi izseljencev.

IX.
Med prvo svetovno vojno je bila dolina zaledje za bovški odsek fronte, zlasti v vasi Soča so bili zgrajeni številni vojaški zaledni objekti.

Muzejsko - vizualna predstavitev:

- Trenta med prvo vojno in po njej - prikaz gradnje ceste, fotografije civilnih in

vojaških objektov,
(po predlogu arhitekta tudi lutke italijanskega in avstrijskega vojaka)

X.

V času med obema vojnama je dolina vojaško strateško pomembna kot mejno področje in Italijani zgradijo vrsto vojašnic in vojaških utrdb v dolini. V tem času se v dolini dalje razvija planinski turizem, zraste nekaj gostišč in hotelov. Ljudje se fašističnemu terorju upirajo z organiziranjem ilegalnih srečanj, prenosom slovenske literature in z drugimi oblikami upora italijanski oblasti.

Med drugo svetovno vojno, predvsem po kapitulaciji Italije je v Trenti in Soči osvobojeno ozemlje, tu je bila vrsta zalednih vojaških in civilnih služb, predvsem delavnice, organizirali so šolske in kulturno-prosvetne tečaje, sestanke. Slikar Tone Kralj je v tem času poslikal cerkvi v Trenti in Soči.

Muzejsko - vizualna predstavitev:

- rekonstrukcija ilegalnega srečanja antifašistov v gozdu
- rekonstrukcija partizanske šole
- prikaz ustvarjalnosti Toneta Kralja

(ob idejni zasnovi postavitve se za rekonstrukcije nismo odločili, ta čas pa bi lahko prikazali z arhivskim gradivom)

XI.

Po drugi svetovni vojni se je položaj Trente in prebivalcev doline hitro poslabšal. Zaradi uničevanja narave so leta 1952 prepovedali pašo koz. V šestdesetih letih se je začel pospešeno razvijati turizem, tako individualni, ki so ga uvajali lastniki počitniških hišic, kot masovni, ki ga je predstavljal sindikalni turizem. Vendar se prebivalci niso usmerili v turizem. Izseljevanje, povezano z zaposlitvijo se je nadaljevalo, v Trenti pa so ostali le starejši ljudje.

Danes je narava zaščitena in rešena, brez človeka pa se lahko hitro pogrezne v divjino. Kako vzpostaviti ravnovesje?

Muzejsko-vizualna predstavitev:

- statistični in fotografski prikaz propada po drugi svetovni vojni
- prihodnost z vprašajem : po predlogu arhitekta naj bi to prikazali v porušeni hiši v kateri stoji starka, vendar menim, da bi bilo ustrezneje prikazati današnjo moderno opremljeno trentarsko kuhinjo s staro v pričakovanju, saj Trenta ni v brezupnem stanju pač pa v fazi prehoda na boljše - če?!

PRISTOP K POSTAVITVI ZBIRKE:

Zelo pogosto lahko še tako dobra ideja zvedeni zaradi slabe postavitve ali tehnične izvedbe postavitve. Izbira izvajalcev je mogoče še pomembnejša kot izbira oblikovalca razstave. Zato sem pri izbiri izvajalca vztrajala pri tem, da izberemo kompleksno izvajalsko ekipo (ki bo lahko medsebojno usklajeno postavljala posamezne faze in elemente postavitve) ter, da je za izbiro izvajalca ključnega pomena medsebojno razumevanje avtorja razstave in izvajalcev, saj avtor pogosto

ve, kaj bi želel povedati, ne ve pa, kako je to mogoče tehnično izvesti. Izbor izvajalcev postavitve ni bil lahek. Po posredovanju arh. Marjana Lobode smo posredovali našo ponudbo ekipi scenografa arh. Duška Milavca, ki je kot filmski in gledališki scenograf najbolje razumel, kaj želim s svojim videnjem postavitve zbirke doseči.

V sklopu postavitve je bila v prvi fazi izvedena groba razdelitev prostora ter postavitev ambienta "trentarske hiše" s črno kuhinjo in izbo ter planine oz. "pastirskega stanu".

Pristop k sami postavitvi je potekal v štirih fazah:

1. Spoznavanje terena: skupaj z izvajalci smo prehodili dolino Trente; poiskali smo še ohranjene značilne trentarske hiše in iskali ohranjene značilnosti notranjščine (izgled črne kuhinje, višina stropa v izbi, originalne peči s pečnicami in "kukom", lesenim ogrodjem peči, podnice, zidne omarice...), zaznavali smo zaraščanje pašnih in senožetnih travnikov v dolini, poslušali pripoved našega vodnika Ludvika, paznika, "rangerja" Triglavskega narodnega parka za območje Soče, kje in kako so nekoč kosili, na območjih, zdaj zaraslih s smrekami, bili smo z njim v prestaji "mejni (= majhni) bajti", kjer nam je pokazal s suhim zidom "kašto" podprte terase za "čompe" - krompir, kjer se zdaj nekdanje njivice komaj še zasluči, nam na še ohranjenem ognjišču zakuril ogenj in postregel z domačim žganjem, "šnopcem". Pogovarjali smo se o možnosti prenosa posameznih elementov hišne opreme, saj naj bi v muzeju predstavili čimveč originalnih predmetov, tudi notranje opreme in čimmanj rekonstrukcij. Obiskali smo planini Za Skalo in Trebiščino, in se ob ogledu razpadajočega stanu na Trebiščini odločali o kasnejšem prenosu notranje opreme pastirskega stanu v muzej.

2. Ogled Bavarskega naravnega parka in institucij, ki v parku delujejo (informativnega centra, kulturno-zgodovinskega muzeja in lovsko-ribiškega muzeja ter skanska - muzeja na prostem) sem opravila prvič z oblikovalcem in drugimi sodelavci pri projektu Informativni center v Trenti, drugič pa z izvajalci, da bi se lahko ob konkretnih primerih pogovorili o idejah in rešitvah, ki bi jih pri izvedbi postavitve lahko uporabili.

3. Pri sami postavitvi so sodelovali zidarji - za pozidavo sten s siporeksom, mizarji za potrebna mizarjska dela pri stavbnem pohištvi ter pri rekonstrukcijskih posegih npr.: opravljena je bila rekonstrukcija lesenega ogrodja peči, saj originalnih kosov ni bilo mogoče dobiti. Vendar pa so bili npr. pri rekonstrukciji "črne kuhinje" uporabljeni originalni stropni trami, ki jih je bilo potrebno prenesti in prepeljati čez strugo Soče iz podirajoče se hiše na levem bregu Soče. Elemente notranje opreme pastirskega stanu pa so fantje iz ekipe na ramah prinesli s planine Trebiščine, za kar se jim na tem mestu še posebej zahvaljujem, saj je bil to fizično najtežji del postavitve. Patinerji iz ekipe pa so ob koncu z barvnimi odtenki poskušali doseči čimbolj avtentičen videz objektov, ki pa ga bo potrebno dopolniti še s svetlobnimi efekti.

4. Kot četrta faza je bil predviden obisk domačinov, kot neke vrste preverba, ali smo z našo rekonstrukcijo uspeli zadeti tisti neopredeljivi občutek spomina na obdobje, ki so ga poznali v svoji mladosti. Odgovor na vprašanje "ali je bilo tako?", ki smo jim

ga zastavili, je bil zadovoljiv.

Ne glede na strokovno kritiko, ki se je tudi sama zavedam, da je avtentičnost predstavitve v nekaj primerih podrejena muzejskim zahtevam (npr. predtje stene v izbi zaradi prehoda obiskovalcev v drugo steno, postavitev zidu, ki povezuje trentarski hiši, umik stene sirarne, da bi pridobili zaključni prostor, pred izhodom iz zbirke), pa je bil s tem delčkom postavitve zbirke dosežen namen, da bi obiskovalec muzeja le-tega dojel kot pomagalo, kjer se lahko tudi preko vizualno-čutne zaznave zasluti čas, ki ga muzej v tem primeru želi prezentirati. Ta del naloge bodoče zbirke Trentarskega muzeja v Informativnem centru Triglavskega narodnega parka je torej v prvi fazi uspešno opravljen. V nadaljevanju dela pa nas čaka še najtežji del, ki ga bo potrebno ob finančni in strokovni pomoči reševati v naslednjih dveh do treh letih.